

Kreft Jan

Uniwersytet Gdański

Dostęp do gospodarki opartej na wiedzy – nowe bariery i wykluczenia

W przeciwieństwie do pozyskiwania informacji zdobywanie wiedzy ma miejsce poprzez indywidualne doświadczenia i tzw. zwrotne przyswojenie; podczas gdy informacje są konsekwencją integracji i organizacji danych, wiedza jest informacją wartościową, łączącą fakty, także hipotezy. Jej powstawanie wymaga ich przetworzenia, połączenia i interpretacji. Choć w naukach ekonomicznych wiedza była przez lata traktowana jako mniejsza wartość od informacji, współcześnie, traktowana zyskuje na znaczeniu i rozumiana jest jako „mieszanka ustrukturyzowanych doświadczeń, wartości i moralności, kontekstowych informacji i wiadomości specjalnych, które w całości tworzą ramy strukturalne oceny i włączania nowych doświadczeń i informacji”. jest wiedza ulokowana na poziomie indywidualnym i wewnątrz organizacji gospodarczych¹. Szerokie pojęcie wiedzy związane jest z takimi określeniami jak:

1. Dane - najprostsze obiekty istniejące poza określonym kontekstem,
2. Informacja - dane umieszczone w kontekście, posiadające jakieś znaczenie, często uzupełnione danymi wspomagającymi ich późniejszą interpretację,
3. Wiedza może być zdefiniowana jako informacja o określonej strukturze, pozyskana w określonym celu lub dla pewnego zastosowania, zinterpretowana przez określoną osobę,
4. Mądrość, oznacza umiejętność efektywnego stosowania wiedzy w praktyce.

W obliczu dynamicznych przemian związanych z technologicznymi i społecznymi warunkami gospodarowania, szczególnie istotnego znaczenia nabiera możliwość powszechnego wykorzystania możliwości dostępu do kapitału wiedzy. Przemiany te charakteryzowane są jako przejście z ery industrialnej / społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa wiedzy. Wiedza bowiem stała się czynnikiem produkcji o rosnącym znaczeniu, w przeciwieństwie do takich innych czynników, jak

¹ T. Davenport, L. Prusak, Working Knowledge, Harvard Business School Press, Boston 1998, s. 32.

kapitał, surowce naturalne czy ziemia². Stała się „towarem, produktem opakowanym i sprzedawanym tak, jak dobra materialne kilka lat temu”.³ Wpływ rewolucji wiedzy dotyczy szczególnie przedsiębiorstw usługowych – to dla nich wiedza w połączeniu z informacją stały się kluczowym czynnikiem sukcesu. Wiedzę tę można pomnażać, ale procesu jej zwiększania nie należy rozumieć jako wzrostu liczby dostępnych i znajdujących się w społecznym obiegu informacji, choćby z racji tego, że np. w społeczeństwach totalitarnych większa wiedza może nie premiować jej dysponentów.

W wymiarze makro informacyjna rewolucja – rewolucja wiedzy pozwala określić współczesną rozwiniętą gospodarkę, jako „gospodarkę w której wiedza jako taka (nakłady i jej stan) staje się ważniejszym czynnikiem determinującym tempo rozwoju i poziom rozwoju gospodarczego od nakładów (wolumenu) środków trwałych⁴.

Zazwyczaj gospodarka oparta na wiedzy (GOW)⁵ jest kojarzona z nowymi technologiami informatycznymi i komunikacyjnymi, postępem technicznym i innowacyjnością, z tzw. nową gospodarką, e-gospodarką, gospodarką sieciową bądź gospodarką cyfrową – pojęcia te rozumiane są synonimicznie. Nie istnieje jednak jedna, powszechnie akceptowana jej definicja, a istniejące terminy mają opisowy charakter. I tak, np. za OECD można ją traktować jako gospodarkę w której efektywnie jest tworzona, przyswajana, przekazywana i wykorzystywana wiedza, stanowiąca ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego i poprawy międzynarodowej przewagi konkurencyjnej”⁶.

Powstanie takiej gospodarki jest uwarunkowane szeregiem przesłanek, z których wysoki procent PKB przeznaczony na badania naukowe, usługi intelektualne oraz na produkty i usługi informacyjne oraz telekomunikacyjne wydają się najistotniejsze. Ich spełnienie prowadzi bowiem do powszechnego stosowania technik informacyjnych oraz wysokiej świadomości potrzeby ciągłego uczenia się i wykorzystywania zdobytej wiedzy w praktyce. Tak więc gospodarki oparte na wiedzy

² P. Małecki, *Od transformacji systemu społecznego i gospodarczego do społeczeństwa opartego na wiedzy*, [w:] L. Haber, M. Niezgoda (red.), *Spółczesność informacyjna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 384.

³ A. Kowalczyk, B. Nogalski., *Zarządzanie wiedzą. Koncepcja narzędzia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007, s. 16.

⁴ L. Zienkowski, *Gospodarka „oparta na wiedzy” – mit czy rzeczywistość?* [w:] L. Zienkowski (red.), *Wiedza a wzrost gospodarczy*, Warszawa 2003, s. 15.

⁵ A. Kukliński, *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku*, KBN, Warszawa 2001, s. 14.

⁶ *The Future of the Global Economy. Towards A Long Boom?*, OECD, Paris 1999, s. 82.

charakteryzują się dobrze rozwiniętą infrastrukturą informacyjną⁷. Ponadto w tej nowej gospodarce nie wystarczają dotychczasowe sposoby gromadzenia, upowszechniania i reprodukcji wiedzy, a nowa technologia informacyjna, zwłaszcza związana z tzw. nowymi mediami wspomaga i sukcesywnie zastępuje tradycyjne sposoby przekazu.

Redukcja wykluczeń - warunek transferu wiedzy i informacji

Kluczowy dla dyfuzji wiedzy jest dostęp do jej zasobów. Kwestię tę łączy się z korzystaniem z technologii komputerowych z Internetem na czele - medium z którym związane są największe nadzieje, które ma umożliwić dogodny i relatywnie niedrogi dostęp do zasobów wiedzy, wpłynąć na efektywność organizacji oraz wyrównywać szanse awansu cywilizacyjnego.

Wraz z rosnącym zaspokojeniem potrzeb dostępu do Internetu zaniknąć miało zjawisko wykluczenia cyfrowego – takie założenia czynili m.in. S. Strover oraz S. Krupp i M. Szydlík⁸ - przy czym termin „wykluczenie cyfrowe” (ang. digital divide) opisywał na początkowym etapie badań nad tym zjawiskiem dostęp do technologii informacyjnych, który analizowano przez pryzmat przychodów, pochodzenia etnicznego, płci, wieku, rasy a także położenia geograficznego⁹. Całość zjawiska wiązano zatem z binarnym podziałem na „podłączonych” i „nie podłączonych”¹⁰.

Towarzysząca informatyzacji wizja powszechnego postępu jednostek i organizacji oraz nieograniczonego rozwoju w oparciu o dostęp do informacji i sprawniejsze dzielenie się wiedzą spotyka się jednak z głosami studzącymi ten entuzjazm¹¹. optymizm związany z przekonaniem, że nowe media wpłyną na sprawniejszą alokację kapitału wiedzy jest obecnie dalece mniej zauważalny niż we wczesnym okresie ekspansji nowych mediów¹².

Źródeł tego sceptycyzmu można znaleźć np. w „Filozofii pieniądza” G. Simmla, który na początku ub. wieku zakładał, że wzrost powszechnego poziomu wykształcenia

⁷ A.K. Koźmiński, Jak zbudować gospodarkę opartą na wiedzy? [w:] W. Kołodko (red.), *Rozwój polskiej gospodarki: perspektywy i uwarunkowania*, Wydawnictwo WSPiZ im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2002, s. 153 – 154.

⁸ S. Korupp, M. Szydlík, Causes and Trends of the Digital Divide, „European Sociological Review” 2005, vol. 21 no. 4, s. 409 – 422; S. Strover, Remapping the Digital Divide, „The Information Society” 2003/19, s. 275 - 277.

⁹ K. Mossberger, C. J. Tolbert, M. Stansbury, *Virtual inequality: Beyond the Digital Divide*, Georgetown University Press, Washington, 2003, s. 1.

¹⁰ M. Lister, J. Dovey, S. Giddings, I. Grant, K. Kelly, *Nowe media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 272 – 280.

¹¹ M. Golka, bariery w komunikowaniu I społeczeństwo (dez) informacyjne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 137 – 141.

¹² J. Hsieh, A. Rai, M. Keil, Understanding Digital Inequality: Comparing Continued Use Behavioral Models of the Socio -Economically Advantaged and Disadvantaged, „MIS Quarterly” 2008/3, s. 97 - 126.

nie doprowadzi do ukształtowania bardziej egalitarnych społeczeństw. Przyczyni się natomiast do zwiększenia różnic między grupami posiadającymi dostęp do wiedzy i grupami, które takiego dostępu nie mają¹³.

Do koncepcji tej nawiązywała koncepcja „luki wiedzy” (ang. knowledge gap) mówiąca o tym, że ze wzrostem informacji przekazywanych przez masowe media, grupy o wyższym społeczno - ekonomicznym statusie przyswajają je szybciej niż grupy o statusie niższym¹⁴. Dzieje się tak dlatego, że „osoby o wysokim statusie społecznym są zawsze faworyzowane w wykorzystaniu nowych źródeł informacji. Dzięki uprzywilejowanej pozycji dowiadują się o nich jako pierwsze, a z powodu wysokich dochodów mogą sobie na nie pozwolić, gdy są jeszcze nowościami. Ponadto wykształcenie daje im kognitywną przewagę pozwalającą (...) bardziej efektywnie skorzystać z nowych informacji, zwracając im poniesione wcześniej inwestycje w pozyskanie wiedzy”¹⁵. O upowszechnieniu wiedzy i informacji decydują zatem przede wszystkim wykształcenie i status społeczno – ekonomiczny, wyznaczany z racji kulturowych np. przez płeć. Elementy te sprawiają, że kapitał wiedzy każdego członka organizacji przyczynia się do wzrostu kapitału wiedzy całości. Wraz z rozwojem, zwłaszcza technologicznym, nowych mediów, lepiej wykształceni i zamożniejsi będą uzyskiwali i utrzymywali przewagę nad gorzej sytuowanymi i niewykształconymi. Będą korzystali z rozwoju szybciej (bo będą mogły wcześniej od innych nabyć odpowiednie urządzenia i zdobywać niezbędną do ich obsługi wiedzę) nie czekając na pomoc instytucjonalną. Różnice społeczne pogłębią się zatem, a pozbawienie dostępu do nowych mediów nosić będzie znamiona regularności¹⁶. Rozwój mediów przyczyni się zatem do powiększenia społecznych różnic..

Uwagi powyższe wpisują się w sferę badań podejmowanych w rosnącym wymiarze, przy czym nierównomierna dyfuzja dostępu do wiedzy poprzez nowe technologie komunikacyjne nie jest fenomenem dotyczącym jedynie Internetu, choć akurat w tym przypadku różnice są ekstremalne¹⁷.

¹³ G. Simmel, *Filozofia pieniądza*, Humaniora, Poznań 1997, s. 411 – 414.

¹⁴ P. Tichenor, G. Donohue, C. Olien, *Mass media flow and differential growth in knowledge*, „Public Opinion Quarterly” 1979 vol.34, s. 159- 170.

¹⁵ P. DiMaggio, E. Hargittai, C. Celeste, S. Shafer, *From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality*, Russell Sage Foundation 2004, s. 29.

¹⁶ K. Pietrowicz, *Nowa stratyfikacja społeczna? “Digital divide” a Polska*, [w:] L.H. Haber (red.), *Spółczesność informacyjna – wizja, czy rzeczywistość?* Wydawnictwa AGH, Kraków 2004, s. 257.

¹⁷ P.V. Wunnava, D.B. Leiter, *Deteminants of Inter – Country Internet Diffusion Rates*, Discussion Paper no. 3666, VIII 2008, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Bonn, s. 4.

Zainteresowanie cyfrowym wykluczeniem jest zazwyczaj wiązane w pierwszej kolejności z jego ekonomicznym kontekstem. Wykładniczemu wzrostowi powiązań między konsumentami i biznesem towarzyszy bowiem wykładnicza utrata możliwości, jeśli rozważać tę kwestię z perspektywy niedoboru rynkowego wzrostu limitowanego brakiem środków na zakup komputera, modemu, czy nawet pokrycie kosztów rozmowy telefonicznej łączącej ze serwerem.

Takie tłumaczenie ekonomicznych podstaw tych różnic okazało się jednak niewystarczające i w ostatnich latach trwały poszukiwania nowych, bardziej wszechstronnych wyznaczników nierównego rozprzestrzeniania. E. Hargittai, która analizowała m.in. różnice pomiędzy krajami członkowskimi OECD o podobnych warunkach ekonomicznych i kapitale społecznym, wymienia obok przyczyn ekonomicznych, ludzki kapitał, środowisko prawne i istniejące już technologie.¹⁸ Badania nad grupą ponad 100 krajów o różnej sytuacji ekonomicznej dowodziły z kolei, że najważniejszym elementem wpływającym na tempo dyfuzji Internetu jest produkt narodowy brutto przypadający na mieszkańca, przy czym im jest on im większy, tym szybsze jest tempo dyfuzji. Istotne jest także „otwarcie kraju” oraz istniejąca infrastruktura telekomunikacyjna.¹⁹ Z kolei analizy danych ze 141 krajów pozwoliły M.F. Guillena, S.L. Suarez zajmującym się warunkami prowadzenia biznesu i inwestowania oraz konkurencyjności i prywatyzacji sektorów telekomunikacyjnych pozwoliły na sformułowanie wniosków, że ważniejsze od prowadzonej polityki są takie elementy, jak dochody, infrastruktura i zdolności władania j. angielskim. Późniejsze prace tych badaczy wskazują, że odpowiedzialne za rozwój internetowej sieci są także regulacje prawne oraz zmienne polityczne i społeczne.²⁰

Kluczowe powody dla których dostęp do informacji i wiedzy nie stanie się powszechnym dobrem umożliwiającym wymienia J. van Dijk.²¹

1. Nowe technologie, takie jak Internet i komputery, są droższe od dotychczas dominujących i szybko się „starzeją”. Po dwóch latach „nowe medium” staje się medium „starym”. Kosztowne wymiany są trudne do zaakceptowania nawet w

¹⁸ E. Hargittai, Weaving the Western Web: Explaining differences in Internet connectivity among OECD countries, “Telecommunications Policy” 1999, vol. 23, s. 701 - 718.

¹⁹ R. Beilock, D. Dimitrova, “An Exploratory Model of Inter-Country Internet Diffusion” Telecommunications Policy” 2003, vol. 27, s. 237 - 252.

²⁰ M.F. Guillena, S.L. Suarez, “Developing the Internet: entrepreneurship and public policy in Ireland, Singapore, Argentina, and Spain, “Telecommunications Policy” 2001 vol. 25, s. 349 – 371.

²¹ T. Drabowicz, Nierówności cyfrowe – nowy wymiar zróżnicowania społecznego [w:] J. Klebaniuk, Fenomen nierówności społecznych, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 2007, s. 242 – 243, [za:] J. van Dijk, The Network Society Social Aspects of New Media, Sage Publications, Thousand Oaks 1999.

krajach wysokorozwiniętych, zwłaszcza w obliczu recesji czy kryzysu gospodarczego.

2. W projektowaniu i testowaniu nowych technologii zbyt mało uwagi poświęca się poznaniu potrzeb ich potencjalnych użytkowników, zwłaszcza narażonych na wykluczenie cyfrowe. Efektem może być brak zainteresowania nową technologią ze strony tych grup i ich samowykluczenie.

Wskazać także należy, że wobec coraz powszechniejszego dostępu do Internetu – kwestie te dotyczą przede wszystkim krajów rozwiniętych – coraz mniejsze znaczenie odgrywał fakt samego posiadania odpowiedniego sprzętu. Rosło natomiast znaczenie np. sposobu łączenia z siecią – tzw. sztywne łącza pozwalają bowiem na daleko bardziej efektywne korzystanie z zasobów niż modemy. Kwestia ta znalazła odbicie w badaniach i okazało się, że w kontekście wykluczenia cyfrowego jest to problem stawiany przez internautów na równi z dochodami, wykształceniem czy zamieszkaniem w metropoliach.²²

Zważywszy na jakość połączeń wskazać należy na nierówności w dostępie do szerokopasmowego Internetu. Jego udostępnienie zaczęto uważać za naturalny etap rozwoju od momentu pierwszych podłączeń, uznając że jest on „niezbędny dla wzrostu konkurencyjności ekonomicznej i stabilnego wzrostu”.²³ Liczne badania sugerują jednocześnie, że gorsze techniczne wyposażenie i dostęp do szerokopasmowego Internetu ograniczają dostęp do szeregu możliwości związanych korzystaniem z sieci, a ponieważ czerpią mniejsze korzyści z tego tytułu, w mniejszym stopniu korzystają z Internetu. Indywidualni użytkownicy cieszący się takim połączeniem są mniej limitowani jego kosztem, mogą korzystać z większej liczby aplikacji i to przez dłuższy czas.²⁴ Poza tym korzystanie z szerokopasmowego Internetu wyzwalać ma większą aktywność społeczną i zachęcać do umieszczania własnych treści, tworzyć zbiorowy kapitał wiedzy.²⁵

²² P. DiMaggio, E. Hargittai, C. Celeste, S. Shafer, From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality, Report prepared for the Russell Sage Foundation, s. 32, [za:] J. Horrigan, L. Rainey, The Broadband Difference: How Online Americans' Behavior Changes with High-Speed Internet Connections at Home, Pew Internet and American Life Project, Washington 2003.

²³ Y. K. Dwivedi, A. Papazafeiropoulou, J. Choudrie, Handbook of Research on Global Diffusion of Broadband Data Transmission, Idea Group Inc (IGI), 2008, s. xxxiv.

²⁴ J. Horrigan, L. Rainey, The broadband difference: How online behavior changes with high-speed Internet connections, Pew Internet and American Life Project, Washington 2004.

²⁵ K. Mossberger, C. J. Tolbert, M. Stansbury, Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide, Georgetown University, Washington Press 2003.

Obecny w powyższym zestawieniu problem nierównomiernego rozłożenia umiejętności skorzystania z nowych mediów wpisuje się w kategorię tzw. wykluczenia cyfrowego II stopnia, czyli umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami i korzystania z zasobów cyfrowych. Jak bowiem przekonują J. v. Dijk i K. Hacker dopiero z tej perspektywy można współcześnie mówić o prawdziwym wykluczeniu cyfrowym²⁶. Gdy dla sprawnie korzystających z Internetu umiejętność ta jest pożądanym kapitałem, pozbawieni tej umiejętności nie są w stanie go pozyskać.²⁷ Drugi poziom wykluczenia ma związek z wiedzą, składa się też z barier mentalnych i braków kapitału kulturowego prowadzących do pasywnego i nieefektywnego z perspektywy potencjalnych możliwości, korzystania z Internetu. To problem kognitywnego dostępu – pisze E.J. Wilson, użytkownicy Internetu różnią się bowiem przynajmniej na cztery sposoby, które można określić mianem „kompetencji komunikacyjnych”:²⁸

- Wiedzą o sposobie logowania,
- Prowadzeniem poszukiwań w Internecie,
- Wykształceniem,
- Wiedzą o funkcjonowaniu sieci, która pomaga im lepiej nawigować, o programowaniu, sprzęcie komputerowym i o sieci niezbędnej do rozwiązywania problemów.

Kwestie te są nadal wielkim terenem poszukiwań badawczych, pomimo obfitej literatury na temat funkcjonowania sieci bardzo niewiele wiemy wszak o powodach nierówności kompetencji w poszukiwaniu informacji i ich związkach z charakterystykami użytkowników sieci. Tymczasem, jak pisze E. Hargittai, wzrost informacji wymaga wciąż nowych umiejętności skutecznego ich wykorzystania, a coraz bardziej wyrafinowane oprogramowania wprowadzane bez specjalnego zwracania uwagi na umiejętności i możliwości przeciętnego użytkownika są często dostępne jedynie dla najbardziej wyrafinowanych użytkowników.²⁹

Współcześnie przybywa badań wskazujących na kolejne poziomy wykluczenia. Poziom trzeci dotyczyć ma różnic we wzorcach korzystania z mediów elektronicznych

²⁶ J. v. Dijk, K. Hacker, "The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon." *The Information Society* 2003/19, s. 315 - 326.

²⁷ F.F. Tien, T.T. Fu, "The correlates of the digital divide and their impact on college student learning." *Computers and Education* 2008, vol. 50, no. 1, s. 421-436.

²⁸ E.J. Wilson, *Closing the Digital Divide: An Initial Review*. Briefing the President. Washington: The Internet Policy Institute 2000.

²⁹ E. Hargittai, "Serving Citizens Needs: Minimizing Online Hurdles to Accessing Government Information," *IT & Society* 2003/ 1.

które sprzyjają rozwojowi jednostek i społeczności oraz powiększania wiedzy.³⁰ Poziom czwarty - wyboru użytkowników: niektóre osoby pragną korzystać z nowoczesnych technologii, a niektóre nie – to kwestia indywidualnych wyborów, motywacji i osobistych wartości.

Z perspektywy dostępu do wiedzy można także rozważyć problem, który w kontekście rozwoju nowych mediów ma znaczenie szczególne w sferze nauki: to problem gromadzenia dostępnej w sieci wiedzy w języku angielskim. Choć bowiem powszechnie podkreślanym faktem staje się multilinguizacja i już w 1998 r. liczba nowo powstających stron tworzonych w języku angielskim była po raz pierwszy w mniejszości: najszybciej przyrastała liczba stron po hiszpańsku, japońsku, niemiecku i francusku – to język angielski pozostaje w sieci globalną lingua franca społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy. Jest „sieciovym” językiem nauki i nowoczesnych technologii³¹.

Brak stron internetowych w pewnych językach jest naturalnie dotkliwy dla osób nimi władających. W tej sytuacji zazwyczaj użytkownicy poszukują ich angielskich wersji. Skala językowych nierówności Internetu podważać może zasadność tych opinii, które bezkrytycznie przekonują o wspieraniu przez to nowe medium procesów wyrównywania różnic wykształcenia, redukcji barier rozwoju itp. Wszak 83 języki globu którymi włada ponad 10 mln osób każdy, znajdują się poza zasięgiem „globalnej” sieci internetowej i oznacza to także, że ok. 20 proc. potencjalnych rynków zbytu znajduje się poza zasięgiem internetowych wysiłków marketingowych³².

Z drugiej jednak strony postępująca wielojęzykowość Internetu rodzi nowe obawy. Przelamywanie hegemonii j. angielskiego to „przełamanie dominacji zachodnich elit”, ale jednocześnie ekspansja takiego „nowego” Internetu „grozi dezintegracją na językowe subspołeczności, która byłaby w opozycji do globalizacji wiedzy”.³³

Zarysowane powyżej wykluczenia należy także umieścić w szerszym kontekście. W konkluzji tej wyjść można z konstatacji M. Warschauera dla którego obsługa komputera i umiejętność korzystania z zasobów sieci jest równie istotną umiejętnością, jak umiejętność czytania i pisanie w dobie industrialnej albowiem:³⁴

³⁰ E. Hargittai, A. Hinnant, Digital Inequality: differences in young adults' use of the Internet, "Communication Research" 2008, s. 602 – 622.

³¹ M. Castells, Społeczeństwo sieci, PWN, Warszawa 2007, s. 212.

³² R.G. Gordon, Ethnologue. Languages of the World, Dallas, Tex.: SIL International.

³³ H. Hafiz, The Myth of Media Globalization, Polity Press, Cambridge 2007, s. 104 – 105.

³⁴ M. Warschauer, Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide, MIT Press, Cambridge 2003, s. 38 – 39.

1. Zarówno umiejętność czytania i pisania, jak i korzystania z technologii informatycznych (IT) przyczyniają się do postępu w ludzkiej komunikacji i pogłębiania wiedzy.
2. Podobnie jak dostęp do IT jest warunkiem udziału w informatycznej fazie kapitalizmu, tak umiejętność czytania i pisania były warunkami udziału w fazie przemysłowej.
3. Oba wymagają powiązań z fizycznymi artefaktami (komputer, książka).
4. Oba są nie tylko zaangażowanie w otrzymywanie, ale też produkowanie informacji.
5. Oba są związane z wykluczeniem piśmiennictwa i wykluczeniem cyfrowym.

Ponadto problem nierównego dostępu do Internetu jest niejednokrotnie prezentowany jako nowy, ale istotny rodzaj stratyfikacji – tak widzi go m.in. jeden z czołowych współczesnych badaczy społeczeństwa M. Castells³⁵. Różnice w tym dostępie nie tylko mają przekładać się na nierówności społeczne, ale wywoływać społeczne upośledzenia. M. Castells nie ma pod tym względem wątpliwości: „odłączenie od Internetu lub połączenie powierzchowne jest równoznaczne z marginalizacją w globalnym systemie sieciowym”³⁶.

Wykluczenie cyfrowe jest w istocie lustrzanym odbiciem nierówności społecznych i ekonomicznych. Przychody, wykształcenie, które opisują ekonomiczny status mają, zwłaszcza w warunkach rynkowych, podstawowe znaczenie dla możliwości korzystania lub nieskorzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjnych i informacyjnych³⁷.

Choć takie założenie wydaje się zbyt radykalne – oznacza bowiem, że dostęp do Internetu poprawia pozycję „podłączonych” – to można uznać, że brak dostępu wzmacnia i modyfikuje istniejące podziały, a jego upowszechnienie może zmniejszyć ich skalę³⁸. Podział cyfrowy nie jest zatem nową jakością, ale silnym stymulatorem istniejących procesów³⁹. Podejściu takiemu odpowiada metafora akceleratora: brak

³⁵ M. Castells, *Galaktyka Internetu, Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003, s. 275 – 304.

³⁶ Tamże, s. 299.

³⁷ J. Hsieh, A. Rai, M. Keil, *Understanding Digital Inequality: Comparing Continued Use Behavioral Models of the Socio - Economically Advantaged and Disadvantaged*, *MIS Quarterly* 2008, s. 97-126.

³⁸ H. Ono, M. Zavodny, *Immigrants, English Ability and the Digital Divide*, “*Social Forces*” 2008, s. 1455 -1660.

³⁹ P. DiMaggio, E. Hargittai, *From the „digital divide” to „digital inequality”*. Studying internet use as penetration increases, Working Paper 19, Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University 2001.

dostępu do sieci nakłada się na istniejące podziały społeczne i w znaczny stopniu je powiększa⁴⁰.

Podsumowanie

Uznając znaczenie nowych mediów w dostępie do przede wszystkim wiedzy i informacji wskazać należy, że kluczowe znaczenie ma w tym kontekście wykluczenie cyfrowe. Wykluczenie to, choć zredukowane, nadal pozostaje ważkim ograniczeniem rozwoju opartego na wiedzy, poza tym przebiega wedle różnych kryteriów odzwierciedlających poziom rozwoju mierzony wskaźnikami ekonomicznymi, ale także społeczną strukturę i czynniki kulturowe. Pod tym względem wpisuje się w trend podkreślania roli poza ekonomicznych czynników określających wartość organizacji.

Cyfrowe wykluczenie nie jest też jedynie problemem technologicznym, ani ekonomicznym, jest także problem etycznym. O ile bowiem nowoczesne technologie przyrastają w tempie wykładniczym i rośnie nasze uzależnienie od nich, to przybywa także sposobności, by poza margines beneficjentów tego wzrostu postawić „wykluczonych”. Jak wręcz pisze T. McPherson, „retoryka podziału cyfrowego odnosi się do podziału między użytkownikami narzędzi kulturowych, a niecywilizowanymi nieużytkownikami”.⁴¹ Wykluczenie cyfrowe powiększa lukę wiedzy.⁴²

Dostęp do nowych mediów stał się jednym z oczywistych „biletów wejścia” do społeczeństwa wiedzy. Stanowi też istotny kontekst rozważań na temat kapitału intelektualnego organizacji, zwłaszcza przedsiębiorstw (ze szczególnym uwzględnieniem usługowych).

BIBLIOGRAFIA

1. Beilock R., Dimitrova D., *An Exploratory Model of Inter-Country Internet Diffusion*, “Telecommunications Policy” 2003, vol. 27.
2. Castells M., *Galaktyka Internetu, Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
3. Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, PWN, Warszawa 2007.
4. Davenport T., Prusak L., *Working Knowledge*, Harvard Business School Press, Boston 1998.

⁴⁰ K. Pietrowicz, Nowa stratyfikacja społeczna? “Digital divide” a Polska, [w:] *Spoleczeństwo informacyjne – wizja, czy rzeczywistość?* (red.) L. H. Haber, Kraków 2003, Wydawnictwo AGH, 2004, s. 256 – 257.

⁴¹ J.R. Young, Does „Digital Divide” Rhetoric Do More Harm Than Good?”, “Chronicle of Higher Education” 2001/11/09, s. 4.

⁴² L.A. Jackson, L. A., Race, Gender, and Information Technology Use: The New Digital Divide, “Cyber Psychology and Behaviour” 2008, s. 437 – 442; T. Kennedy, B. Wellman, K. Klement, Gendering the Digital Divide, “IT and Society” 2008, s. 72 - 96.

5. Dijk J.v., Hacker K., *The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon*, "The Information Society" 2003, vol. 19.
6. DiMaggio P., Hargittai E., Celeste C., Shafer S., *From Unequal Access to Differentiated Use: A Literature Review and Agenda for Research on Digital Inequality*, Russell Sage Foundation 2004.
7. Drabowicz T., *Nierówności cyfrowe – nowy wymiar zróżnicowania społecznego* [w:] Fenomen nierówności społecznych (red.) J. Klebaniuk, Wydawnictwo Eneteia, Warszawa 2007.
8. Dwivedi Y.K., Papazafeiropoulou A., Choudrie J., *Handbook of Research on Global Diffusion of Broadband Data Transmission*, Idea Group Inc (IGI), 2008.
9. Golka M., *Bariery w komunikowaniu I społeczeństwo (dez) informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
10. Gordon R.G., Ethnologue, *Languages of the World*, Dallas, Tex.: SIL International.
11. Guillena M.F., Suarez S.L., *Developing the Internet: entrepreneurship and public policy in Ireland, Singapore, Argentina, and Spain*, "Telecommunications Policy" 2001 vol. 25.
12. Hafiz H., *The Myth of Media Globalization*, Polity Press, Cambridge 2007.
13. Hargittai E., Hinnant A., *Digital Inequality: differences in young adults' use of the Internet*, "Communication Research" 2008.
14. Hargittai E., *Weaving the Western Web: Explaining differences in Internet connectivity among OECD countries*, "Telecommunications Policy" 1999, vol. 23.
15. Hargittai E., *Serving Citizens Needs: Minimizing Online Hurdles to Accessing Government Information*, "IT & Society" 2003/ 1.
16. Horrigan J., Rainie L., *The broadband difference: How online behavior changes with high-speed Internet connections*, Pew Internet and American Life Project, Washington 2004.
17. Hsieh J., Rai A., Keil M., *Understanding Digital Inequality: Comparing Continued Use Behavioral Models of the Socio -Economically Advantaged and Disadvantaged*, "MIS Quarterly" 2008/3.
18. L.A. Jackson, Race L.A., *Gender, and Information Technology Use: The New Digital Divide*, "Cyber Psychology and Behavior" 2008
19. Korupp S., Szydlik M., *Causes and Trends of the Digital Divide*, "European Sociological Review" 2005, vol. 21 no. 4.
20. Kowalczyk A., Nogalski B., *Zarządzanie wiedzą. Koncepcja i narzędzia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.
21. Koźmiński A.K., *Jak zbudować gospodarkę opartą na wiedzy?* [w:] *Rozwój polskiej gospodarki: perspektywy i uwarunkowania*, (red.) W. Kołodko, Wydawnictwo WSPiZ im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2002.
22. Kukliński A., *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski XXI wieku*, KBN, Warszawa 2001.
23. Lister M., Dovey J., Giddings S., Grant I., Kelly K., *Nowe media*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

24. Małecki P., Od transformacji systemu społecznego i gospodarczego do społeczeństwa opartego na wiedzy, [w:] *Społeczeństwo informacyjne*, L. Haber, M. Niezgodna (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006,.
25. Mossberger K., Tolbert C.J., Stansbury M., *Virtual inequality: Beyond the Digital Divide*, Georgetown University Press, Washington, 2003.
26. Norris P., Digital divide, *Civic engagement, information poverty and the Internet worldwide*, Cambridge University Press, New York 2001.
27. Ono H., Zavodny M., *Immigrants, English Ability and the Digital Divide*, "Social Forces" 2008.
28. Pietrowicz K., *Nowa stratyfikacja społeczna? "Digital divide" a Polska*, [w:] *Społeczeństwo informacyjne – wizja, czy rzeczywistość?*, L.H. Haber (red.), Wydawnictwa AGH, Kraków 2004.
29. Simmel G., *Filozofia pieniądza*, Humaniora, Poznań 1997.
30. Tien, F.F. Fu T.T., *The correlates of the digital divide and their impact on college student learning*, *Computers and Education* 2008, vol. 50, no. 1.
31. *The Future of the Global Economy. Towards A Long Boom?*, OECD, Paris 1999.
32. Tichenor P., Donohue G., Olien C., *Mass media flow and differential growth in knowledge*, „Public Opinion Quarterly“ 1979 vol.34.
33. Young J.R., *Does „Digital Divide” Rhetoric Do More Harm Than Good?*, "Chronicle of Higher Education" 2001/11/09.
34. Warschauer M., *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*, MIT Press, Cambridge 2003.
35. Wilson E.J., *Closing the Digital Divide: An Initial Review*. Briefing the President, Washington: The Internet Policy Institute 2000.
36. Zienkowski L., *Gospodarka „oparta na wiedzy” – mit czy rzeczywistość?* [w:] *Wiedza a wzrost gospodarczy*, L. Zienkowski (red.), Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2003.

Słowa kluczowe: wiedza, wykluczenie, nowe media

Streszczenie

Korzystanie z nowych mediów ułatwia partycypację w gospodarce opartej na wiedzy, prowadzenie działalności gospodarczej poprzez redukcję kosztów dostępu do informacji i jej rozpowszechniania, prowadzenie handlu, aktywności na rynku kapitałowym, kontaktów z instytucjami życia publicznego itd.), oraz zarządzanie w skali makro (np. produkcją, handlem, dystrybucją, marketingiem) i mikro oraz funkcjonowanie na rynku pracy. Te ogólnie podzielane założenia nie są jednak jednoznacznie potwierdzane przez analizy empiryczne, a nowo powstające poziomy wykluczenia cyfrowego determinują powstawanie gospodarki opartej na wiedzy.

Access to knowledge-based economy - new barriers and exclusions

Summary

Common using of new media is supposed to make participation in economy based on knowledge easier. It is said to help in management of economic activities in macro scale (e.g. management of production, commerce, distribution, marketing), micro scale and in functioning on labor market. However, these assumptions are not confirmed unequivocally by empirical analyses. Substantial digital divide show access of a new character of intellectual capital in different aspects. Mostly, benefits from new media, are drawn by the people who have better social and material status, are better educated and relatively higher qualified. Society and economy of knowledge Has gained a new division on "connected " and "unplugged" to the richest source of knowledge and information, that new media have becom”.

Jan Kreft, dr, Uniwersytet Gdański, Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, 0-58-523-4045, jankreft@wp.pl